

SLOVNÍK DIEL SLOVENSKEJ LITERATÚRY 20. STOROČIA. Kolektív autorov pod vedením Rudolfa Chmela. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006. 528 s.

Ústav slovenskej literatúry Slovenské akademie vied vydal v nakladateľstve Kalligram v roku 2006 dielo mimoriadne dôležitosti nejen pro dejiny slovenskej literatúry. Slovník diel slovenskej literatúry 20. storočia, vychádzajúci v edícii Knížnice slovenskej literatúry, vnímame ako dielo v dejinách slovenskej literárnej lexikografie určujúci.

Slovník predstavuje diela s vročením v rozmedzí let 1900 až 2000. Sledujeme-li desaťročie vydání dvomi stovkami diel, pak je zreteľné, že hlavnú pozornosť na seba poutajú diela napsána v šesťdesiatych rokoch (témere štyri desiatky kníh), ďalšími obdobiami, ktorá z tohoto pohľadu určujú charakter slovenskej prózy a básnické tvorby, se pak stávajú léta tridsátá (24 diel), štyridsať (28 diel), osmdesátá (24 diel) a devadesátá (22 diel). Kdybychom si položili otázku, jaká generácia určovala charakter slovenskej literatúry 20. storočia, pak slovník odpovídá, že stěžejní diela slovenskej literatúry předcházejícího století vytvořili autoři narození v letech 1900 až 1950 (73% autorů), přitom šestnácti procenty jsou zastoupení autoři, jejichž rok narození začíná číslicí osmnáct. Z podobného sledování lze vyvozovat, že životní zkušenosti, sociální zázemí, historické události, politické okolnosti přelomu devatenáctého a 20. století a zvláště první polovina 20. století spojené s územím země, jež utvářely Slovenskou republiku, ovlivňovaly látku, tematiku, motiviku, topologii, ideová poselství, vypravěčský a lyrický naturel zařazených diel slovenskej literatúry. Sledujeme-li žánrovou štruktúru vybraných diel, vycházame z charakteristik uvedených v záhlaví hesel, ukazuje se, že buďto je charakter slovenskej literatúry 20. storočia v rovnováhe (diela s tendenciou či formou lyrickou a epickou jsou zastúpena srovnateľne –

46% lyrických žánrov, 54% žánrov prózy), alebo pořadatelé slovníku při vytváření hesláře zcela záměrně zvolili tuto strategii, která by však mohla svědět k pochybnostem, zda slovník skutečně reprezentuje určující tendence a představuje diela a osobnosti se zreteľným potenciálem pro dejiny slovenskej literatúry (přičemž je zreteľné, že slovník usiluje o zachycení diel, která znamenala impuls, vyvolávala diskusi, pochybnosti a nadšení v řadách čtenářů, kritiků a následně vědců).

Jak jsme předeslali, publikace představuje dvě stovky diel, o nichž bychom mohli uvažovat souvislostech s literárním kánónem slovenskej literatúry 20. století. Vytvoříme-li soupis vybraných diel, vynořují se otázky, jaká kritéria sehrávala roli pro vřazení diela do hesláře. Pokud znám pozadí vzniku literárních či kulturních slovníků v Čechách a na Moravě, pak právě sestavení hesláře, diskuse nad jeho reprezentativností, nad opodstatněností přijetí hesla pro záměr slovníku, jsou záležitostmi nejdramatičtějšími. Slovník diel slovenskej literatúry 20. století řeší, pokud bylo moje čtení dostatečně analytické, výběrem diel odpovědi na četné otázky – jak zachovat proporce mezi jednotlivými žánry (o tom jsem se zmínila již výše), čím přiblížit rozdílné etapy literární historie, jak vyzdvihnout (jakými ukazateli) klíčové tvůrčí počiny a autorské osobnosti, jak zachytit roli diela/autora v dejinách slovenskej literatúry. Záměrně píšu také o dílech a autorech, protože slovník svými proporcemi ztrácí (viz dále) charakter pouze slovníku literárních diel a získává (štruktúrou hesla) podobu slovníku autorů a literárních diel 20. století. Vedle rozhodujících tvůrčích ročníků podílejících se na podobě slovenskej literatúry 20. století, vedle žánrové stabilizace podoby slovenskej literatúry 20. století, můžeme velmi snadno vygenerovat i klíčové tvůrčí osobnosti, podle počtu jejich diel zařazených do slovníku. Tímto pohľadom jsou určující lyrická diela a poetika spojená se jmény Ladislava Novomeského

a Miroslava Válka (slovník charakterizuje a vykládá vždy 5 autorských knih); klíčovými prozatímy se slovníkem stávají Sloboda, Švantner F. (se čtyřmi knižními hesly u jména každého z nich); těžištěm dějin slovenské literatury 20. století zůstává tvorba Balleka, Bednára, Benia-ka, Dušeka, Figuli, Hronského, Jesenského, Kostry, Lukáče, Mihálíka, Rázuse, Smreka, Šikuly, Tajovského, Tatariky, Timravy, M. Urbana, Vilikovského, jejichž tvorba je zastoupena třemi tituly; a nepřehlédnutelnými oporami se pak stávají díla spojená se jmény Bunčák, Buzássy, Dilon, Fabry, Feldek, Gašpar, Hruz, Chrobák, Jaroš, Jašík, Jégé, Johanides, Kováč, Krasko, Krémery, Kukučín, Kupec, Mihalkovič, Mináč, Mitana, Mňačko, Ondruš, Poničan, Silan, Stacho, Strážay, Štrpka, Ťažký, Vámoš, Žáry – jejich tvorba je představena vždy dvěma knížkami.

Vedle hesláře je rozhodující složkou každého slovníku struktura a forma hesla. Ty odpovídají na otázku komu a čemu bude budoucí slovník sloužit, na jakého uživatele se bude prioritně orientovat. S vymezením a následným dodržením podoby hesla je úzce svázána role redaktora. Vzpomenu při této příležitosti nedávno zesnulého Blahoslava Dokoupila a jeho podíl na Slovníku českého románu 1945 – 1991 (vydáno 1992) a Slovníku české prózy 1945 – 1994 (vydáno 1994; redigování hesel často přinášelo velmi dramatické diskuse mezi ním a autorem, někdy kolikou verzí hesla, aby struktura, obsah, styl odpovídaly předem vymezené podobě slovníku, aby se hesla nestávala přehlídkou pisatelů hesel, ale byla podřízena účelu slovníku).

Právě podoba hesel vyvolává nejvíce otázek u Slovníku děl slovenské literatury 20. století. Publikace nenabízí uživateli obecné informace o podobě hesla, aby napomohly jeho orientaci, přičemž právě adresát určuje díla literární lexikografie. Ani moje opakované pokusy (dvěстіkrát určená podoba hesla) nepřinesly poznání, jak vypadalo zadání podoby hesla. Velmi volný rámec struktury hesla bude čtenáře opakovaně dezorientovat.

Jistý zůstává pouze incipit hesla – příjmení a jméno autora (první psáno majuskulí), rok

narození případně úmrtí v řádku prvním, v druhém řádku název představovaného díla (psáno majuskulí a až sem psáno vše tučně) a v řádku třetím žánr představovaného titulu a rok jeho prvního vydání. U žánru bývá někdy čtenář zmaten, protože prvotní vymezení je ihned negováno vstupní charakteristikou (např. Beniakova Žofia je určena v záhlaví jako básnická sbírka, ale hned v závěru druhého řádku hesla se píše o rozsáhlé básnické skladbě, přičemž žánr básnické skladby je ve slovníku užíván pro prvotní vymezení u šesti jiných děl; totéž čteme i v hesle Vzbúreného Jóbá Vojtecha Mihálíka).

Dojem zřejmě podoby nabízí závěr hesla, soustředující se na soupis jednotlivých vydání děl a jejich recepci. Bibliografie sekundární literatury je řazena abecedně dle příjmení autora uvedené kritiky, studie, monografie. Slovník tak vytváří další skrytou rovinu informací o dějinách a osobnostech literární kritiky, o časopisech věnujících se recepci literatury, o dějinách a osobnostech literární historie, ale disproporční povaha této části hesla v celém slovníku tento postřeh znovu zpochybňuje. Problematickým se stává to, že mnohá hesla ve svém textu připomínají recepci, která není v závěru hesla uvedena (viz Ave Eva u Kostry, Nox et solitudo u Kraska), odkazují na rozporuplný dobový kritický ohlas, a mezi kritikami tyto texty nena- cházíme (viz Jediná Jarunková, Psie dni Mitany), nezmiňují recepci prvního vydání (možná je pouze zašifrována v pozdějších vydáních souborů studií, možná neexistuje jediný text referující o prvním vydání – srovnej například hesla: Bednár Hodiny a minuty; Gašpar Hana; Hronský Andreas Búr Majster; Hrušovský Muž s protézou; Hviezdoslav Krvavé sonety; Hykisch Čas majtrov 1, 2; Jašík Čierne a biele kruhy; Jesenský Malomestské rozprávky – tady nena- cházíme nejen dobovou, ale celou předvá- lečnou a válečnou recepci, Lukáčova hesla, Plebejskou košelu Mihálíka atd.), nebo záznam pouze o dobové recepci (viz Lazarová Vdovské domy). Další napětí vyvolává proporce závě- rečné části hesla – na straně jedné by rozsah Li- teratury mohl skryté odpovídat na otázku o zá- važnosti a proměnlivé roli díla v dějinách slo-

venské literatury, ale tato hypotéza je vyvrácena např. srovnáním literatury u Feldeka (s. 74 – 75) a Hronského (s. 120 – 121), Hviezdoslava (s. 137 – 138) a Koleniče (s. 190) aj. Z pohledu četnosti odkazů by se rozhodujícími knihami v dějinách slovenské literatury stala Kováčova básnická sbírka *Zem pod nohami* (viz s. 199 – 200) a román *Zbojnická mladost* Ondrejova (viz s. 300). Takže se znovu dostáváme k otázce, jaká kritéria byla rozhodující pro vřazení sekundárního textu k heslu? Na co se odkazy soustřeďují? Jakou informaci ve skutečnosti vysílají? Nesuplují naddimenzované (v parametrech sledovaného slovníku) odkazy v části věnované sekundární literatuře pobídky pro doposud nezpracovanou tematiku slovenských literárních dějin? Vracejí rozsáhlé metatextové odkazy do dobového kontextu díla, která takto nikdy nefungovala?

Rámcování hesla – vstup a závěr – jsem se právě pokusila zhodnotit. Jak je to s jeho obsahem? Tady jsem se ke společným znakům, ani k tendencím směřujícím k shodné struktuře nedobrala. Někdy je heslo uvozeno rozšířenou žánrovou charakteristikou, jindy autorským kontextem, někdy čteme na počátku kontext literárně historický, jindy získáváme poznatky o dobové literární produkci, jindy o genezi a edičních souvislostech představovaného díla, jindy zase heslo uvozují autobiografické pohnutky vedoucí k napsání díla. Pokud je představován soubor povídek nebo novel, jsou hesla, která se stávají průvodci po jednotlivých textech souboru, a jiná výklad syntetizují (srovnej např. Gašparovy *Námořníky* a *Hvoreckého Silný pocit čistoty*, *Jesenského Malomestské rozprávky* aj.). Někdy se v hesle objevují rozsáhlé citace ze sledovaného beletristického díla (často verše básnických sbírek, ale není to pravidlo všech básnických sbírek). Citace (a to v nesrovnatelném rozsahu, srovnej s. 37, 39, 146 ad.) nacházíme také (nepřípustně) v částech výkladu, které se věnují recepci díla (mimořádně např. u Hronského s. 120, u Kosty s. 192, u Smreka s. 372 – 373); ne vždy však obsahuje heslo část o čtenářském a kritickém přijetí díla. Jsou hesla, kde nacházíme zdůraznění kontextu a role díla v dějinách

literatury slovenské, vztahy s literaturou českou, evropskou a světovou, jinde se o tomto hledisku v hesle nedočteme. (srovnej stranu 49 a 52). Někdy se dozvídáme o překladech děl do jiných jazyků, jinde takovou informaci, přestože je autor prokazatelně překládán, nenajdeme. Výjimečně je do hesla zařazena informace o literární ceně, již bylo dílo oceněno. Tedy další z možných faktů zařazovaných nedůsledně. Je pravdou, že jsem si v opakovaných čteních označovala, kdy se jedná o kontext autorský/literárně historický, kdy se autor hesla věnuje recepci, kdy se zabývá poetikou, kdy se objevuje role sledovaného autora či titulu v dějinách slovenské literatury, kdy představuje tvůrčí paralely/kontrasty, kdy se obrací pozornost k motivům, tématům, toposům, ale nikdy se nevytvořila taková struktura, taková skupina hesel, která by vytvářela a vzápětí naplňovala očekávání, co a kde v hesle najdu. Moje orientace je už postranními odkazy vytvořena, ale čtenář bude tápat.

Metodologickým problémem se stává vícestupné zařazení autora. Velmi často se pak tři, čtyři po sobě následující hesla stávají více heslem autorským a literárněhistorickým než heslem literárního díla (viz hesla *Novomeského*). Nebo hesla vytvářejí pokračující výklad autorského kontextu (druhé heslo navazuje tam, kde první skončilo, viz hesla *Hružova*), či se stávají zklidnělým a komplexním výkladem autorových děl, jejich poetiky, recepcí (viz hesla *Slobody* psána Pruškovou).

Posledním kritériem, u něhož se chci zastavit je styl a jazyk hesel. Jejich analýzy by mohly nejzřetelněji odpovídat na otázku, k jaké čtenářské obci se slovník obrací? Přebal knížky na otázku sice odpovídá, autoři slovníku předpokládají, že si v něm bude číst veřejnost vědecká, pedagogická, studentská a že v něm najdou zalíbení aktivnější zájemci o slovenskou literaturu, ale charakter hesel naznačuje, že tady vykazuje slovník značnou heterogenitu – pro každou skupinu recipientů jako by byla určená pouze vybraná hesla. Čtenář dostává dominantnější informaci o odborném stylu autorů jednotlivých hesel. Zde je na místě citace české lexi-

kografické autority, Jiřího Opelíka – literární slovníky jsou místem, „kde nejen autoři hesel, ale obor sám předvádí svou rutinu“. Z hodnocení lexikografického jsou sporná hesla, u nichž ze zkratek v závěru hesla šifrujeme autorství Chrobákové-Repar, Matejova, Šútovce. Jsou psaná exaktně, metajazykem, jsou excelentním popisem, výkladem a interpretací vybrané knihy. Včleňují sledované knihy do kontextu autorského, poetického, literárněhistorického (jak v rámci dějin slovenské literatury, tak s přesahem evropským a světovým). Koherence hesla, která fascinuje ve studiích daných autorů, nemožňuje čtenáři slovníku dobře se orientovat, uplatňovat předpoklad, o které složce, kterém kritériu literárního díla se v dané části hesla právě pojednává. Slovník tak nenabízí jednotící disciplínu, jednotné gesto, které popírá individuální styl autorů hesel.

Je také na škodu, že slovník nevytváří „vnitřní odkazy“, aby se čtenář mohl cíleně orientovat, pokud heslo v textu odkazuje k jinému dílu, autorovi, tematice atd. Hesla tak zůstá-

vají uzavřenou, v rámci slovníku nekomunikující strukturou. Slovník také rezignuje na autorový rejstřík sekundární literatury, ten by eliminoval další z nedůsledností slovníku, kdy jsou jména osobností literární kritiky, literární historie v hesle zmiňována jednou pouze příjmením, jindy příjmením s iniciálou křestního jména či plným zněním jména i příjmení (srovnej mj. s. 238 se s. 373).

Slovník děl slovenské literatury 20. století představuje jedinečný komplex beletristických textů, zavdávající podněty pro diskuse o podobě, hodnotách a tendencích v literárních dějinách sledovaného období. Vnímáme-li lexikografii (spolu s J. Opelíkem) jako specifickou disciplínu, pak vzniknuvší slovník ukazuje, kolik a jaké kroky musí ještě slovenská lexikografie vykonat, aby slovník naplňovala precizní a hutná hesla, ale zvláště hesla dbající obecné srozumitelnosti a přístupnosti psaná nadindividuálním stylem.

Iva Málková